

ידו בצלחתו אלא כיבדם בעין יפה. זה היה מעין דמי-כניסה. תכופות אירע שטרם הספיקו המנגנים לשיר בית אחד לכבוד הנכנס וכבר בא אורח שני, ואז היו חוזרים על אותו בית כמה פעמים.

עדיין נשאר לנו להזכיר אורחים מסוג אחר שבאו ליטול את המגיע להם בשעות אחר הצהריים. כוונתנו לאופים. הללו החזיקו בידיהם בכל ימות השנה את כל יגיען ועמלן של אמותינן, כגון החמינים של שבת, המגשים המלאים עוגות, ובעיקר טבלות הלחם שנלוש עם שחר בבית והובא לתנוריהם לאחר הפצרות מרובות בידי השליח, אל מוסן, אשר עמס את הטבלה על ראשו. האופים ידעו את מעמדם ואת ייחוסם. בכל ימות השנה גומלים היו לעצמם ביד נדיבה ממה שלקחו במשיכה מתוך המגשים, כגון כעכים, בוריקאס, ועוד מעשי מאפה לפי ראות עיניהם ויצר לבם. אמהותינו השלימו עם הגזרה בלי לפצות פה, שכן חששו מנקמתם של האופים ושליחיהם ושליחי שליחיהם. כשאר האורחים כן גם האופים פותחים היו בכניסתם בברכת "תזכו לשנים רבות" ולאחר שקיבלו מנה כפולה ומכופלת פנו אמהותינו אליהם בבקשות כגון "ג'אנו נו מיטאס לוס חמינים סירקה די לה לומברי" (אל תניח את החמינים בקרבת האש), או "נו מי כימיס לוס סיניס די בוריקאס" (אל נא תשרוף לי את מגשי הבוריקאס).

הם, האופים, לא חסכו בשעת רצון זו בהבטחות. "סוברי לה קאביסה עלא עיני וראסי. נו טינגה די פינסאר" (על עיני ועל ראשי. אל תדאגי). דיאלוג זה חזר ונשנה מדי שנה בשנה בחג הפורים.

ד

מסכות, פורימליקים, דמי פורים, לא היו עיסוקינו היחידים ביום זה. חלק ניכר מזמננו תפס מסחר מיוחד לפורים. על הבנים הגדולים, דהיינו בני עשר ומעלה הוטל לעסוק במשלוח מנות לשכנים ולקרובים ולידידים או ללוות את העוזרות שנשאו את מגשי משלוח המנות ובכך זוכים היו גם ב"דמי-פורים". על כל פלאטו, מגש, שהגיע אלינו חייבים היינו להחזיר אחר תחתיו לפי כבודו וערכו של השולח ולמסרו בידי השליח שהביאו. ותמיד נתעוררה השאלה איזה "פידאסו", כלומר איזה חלק מהמנה יש להשאיר ואיזה להחליף. ובפעולה זאת שחייבת היתה להיעשות מתוך שיקול-דעת מהיר תלוי היה הרבה כבודה של המשפחה.

[1234567]

רואה אני את פניה של אמא טרודים במחשבה כדת מה לעשות ולא להיכשל חלילה במעשה שיש בו אולי משום פגיעה בשולח. וכשעלה בידה למלא את המגש כיאות והשלית פנה הלך לו היו פניה מביעים שביעות רצון גלויה. אולם קרה שגם הצטערה לאחר מעשה בהיותה סבורה שעל אף שיקול דעתה לא נהגה כיאות. אכן היו אלה רגעים קשים. תכופות באה הסבתה לעזרתה והעתירה עליה דברי עידוד ונחמה. אבל היא עוד המשיכה להרהר בסתר. לתשומת לב מיוחדת זוכה היה תמיד ה"פלאטו" שנשלח על-ידי הארוס לארוסתו ולהיפך. במקרה זה היתה נערכת בדיקה יסודית ומדוקדקת, שכן כל "פידאסו" ו"פידאסו" (מנה) רצוף היה כוונות ורמזים. למה התכוונו בהרכבו של המשלוח? האם סימן הוא לאהבה יתירה או, חלילה, לאדישות. ועל אחת כמה וכמה כאשר התנוצץ על המגש גם חפץ יקר-ערך, טבעת זהב, צמיד, או מגילה שעטיפתה כסף — מתנת משפחת הכלה לבחיר לבה.

את שאר הזמן הקדשנו להפעלת חמרי הנפץ שלנו. סוגי הנשק שונים היו, וכן גם עצמתם וגדלם. הקטנים שבנו צויידו ב"טפנג'אייס" קטנות שמילאו בקושי את כף היד הקטנה. או שקונים היינו קופסאות קרטון צבעוניות מלאות "קפיסונים די פפיל", כלומר חמרי נפץ עטופים נייר צבעוני שצורתם היתה עגולה ובאמצעיתה בליטה קטנה מלאה "אבק שריפה". את קופסאות הקרטון רכשנו במחיר מלא — ובהיתר — בחנויות המכולת. כשביקשנו להרעיש מעט, לקחנו "קפסון" אחד, שמנו אותו בתוך מושב ה"פאטנג'יה", לחצנו על ההדק, ואז נשמע קול נפץ שלא היה בו משום סכנה לילדים הקטנים שהשתמשו בו.

המבוגרים יותר, בני שלוש עשרה ומעלה, היו מצטיידים במוטות ברזל עגולים ודקים שבקציהם תקועים קפסונים של נחושת מבריקה. בדרך הילוכם היו מטיחים את המוט בקרקע ומבהילים את העוברים והשבים.

אלה מבינינו שלמדו מסגרות ונפחות או שעבדו בבית-המלאכה של חברת כל ישראל חברים ("אליאנס") הצטיידו בכלי-משחית מקוריים שהוכנו כמו ידיהם. היו אלה מפתחות בעלי חלל חרירי אותו מילאו בזרחן שהורר מראשי הגפרורים. לאחר שדחסו היטב את הגפרית לתוך החלל, הכניסו לתוכו מסמר שהיה קשור בחוט. ומשהטיחו את המסמר בכותל נרעד הרחוב כולו מקולות הנפץ העזים.

חצר בית-היתומים הספרדי המתה ורעשה מקולות הנפץ של "כלי הנשק"

שלנו. מעשים אלה העלו את חמתו של המשגית חכם אליעזר לוי. הלז היה מזנק אלינו מתוך המטבח או מתדר הכביסה שם בילה בשיחה שקטה עם המפקחת על המוסד, סיניורה שמחה, אשה חביבה ואם ליתומים, וצועק: "לא יאבה השם סלוח לכם רשעים, יא בסטה!" מבדח ביותר היה כשהפעלנו את "כלי הנשק" שלנו בתוככי בית-הכנסת וקולות נפצם עלו מן הספסלים האחוריים, מקום שם יושבים היינו. כמה מבאי בית-הכנסת היו שבעים נחת מתעלולינו ומחייכים אלינו, כגון יצחק לוי החברוני. ואילו הרב אברהם פילוסוף, שהיה ידוע כמחמיר, היה קוצף עלינו וקורא: "יא בסטה, כפרת עוונות". ואולם אבא שנהנה לראות את רוגזו של הרב פילוסוף היה מעמיד פנים כאילו אף הוא נוזף בילדים.

ה

בבית-הכנסת משכו את עינינו המגילות על צורותיהן השונות. מהן גדולות שהקלף שלהן כבר "בלה מזוקן" ומהן קטנות ומקושטות בעיטורים מרהיבי-עין של כסף ושל זהב מעשה ידי האחים מזרחי, "לוס פלאטירוס", צורפי הכסף הנודעים לתהילה. מגילות נאות אלה היו חמדת לבי. בעליהן היו על הרוב אלה שנשאו להם נשים בשנים האחרונות והמגילה שבידיהם היא זו שקיבלוה במשלוח מנות לפורים.

קריאת המגילה אצל הספרדים היתה קלה ומשעשעת בנעימתה היורדת ועולה חליפות בהתאם לתוכן הדברים, שלא כקריאת המגילה אצל אחינו האשכנזים שהיתה רצופה כובד ראש. יתר על כן, גם הקהל לקח חלק בקריאת כמה פסוקים מזמן לזמן, כגון: "איש יהודי היה בשושן הבירה" וכן "בלילה ההוא נדדה שנת המלך", "ומרדכי יצא מלפני המלך" וכן הפסוק האחרון "כי מרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש". שיתוף פעולה זה בין החזן לבין הקהל בקריאת המגילה גרם לנו, הילדים, שמחה רבה.

בשעת קריאת המגילה הסתובבו עניים בין הקהל וכל אחד מן המתפללים תוחב היה ידו לכיסו ומושיט לעני "מטליקים" ו"קבאקים". העניים, בני העדה הפרסית, שמרדכי הגבור נמנה עליהם, אף לא הודו על כך. התנהגותם היתה כשל אדם הבא לגבות חוב.

וכשהיינו מגיעים לפסוק "ושאר היהודים אשר במדינות המלך נקהלו ועמד על נפשם ונח מאויביהם והרג בשנאיהם" היה הספק מתחיל לכרסם

בלבנו אם אמנם יתכן כדבר הזה, שאותם יהודים פרסים חלושים יכו את שונאיהם מכת חרב והלא אלה היו אבותיהם של מוכרי ה"אלטע זעכן" או "בימלה גאז", השמן והנפט, שהתגוררו בשכונותינו. האם באמת מסוגלים היו ה"גיבורים" הללו לחולל נפלאות כאלה ולהרוג כל כך הרבה "גויים"...

בשובו מבית-הכנסת עמד אבא וקרא שנית את המגילה והפעם באזני אמי וסבתי. הסב על הספה ועל ידו בני המשפחה הגדולים עם הקטנים. קריאתו עתה לא היתה מלווה אותה נעימה שבה קראו את המגילה בבית-הכנסת. קרא במהירות, ואותם פסוקים שהקהל אמר בקול רם נפלו עתה בחלקי. אני ייצגתי, כביכול, את הציבור שבבית-הכנסת.

לאחר ששמענו את קריאת המגילה, "אוייר לה מגילה", הגיעה השעה שציפינו לה ביותר, שעת קבלת ה"פורימליק", דמי פורים. לעניין זה הסתייענו בהשפעתה של אמא וביקשנוה לדבר בנו טובות באזני אבא למען יעלה את דמי הפורים. בדרך זאת נהגנו גם בחנוכה (כפי שכבר סיפרתי) וכך עלו מדי שנה בשנה "דמי הכיס" שלנו.

בעוד נמשכת ההילולא ברחובות, מסכות, קאראנטוניאס, סובבות קבוצות קבוצות ועניים מחזרים על הפתחים, היתה השמחה בבית רבה. בני משפחה, קרובים, דודים ודודות ושכנים הסבו יחדיו לשולחן לסעודת צהרים, זו הסעודה העיקרית של פורים שנמשכה לפעמים עד חצות (מי שמאריך בסעודה אומרים היו עליו שסועד הוא סעודת פורים). שונה היתה סעודת הצהרים מסעודת הבוקר. בסעודת הבוקר אכלנו מאכלי חלב, כגון "סוטלאג", דייסת אורז בחלב שפיזרו עליה פסי קנמון, "גיזאדיקאס די קיוז" (בצק דק שתוכו רצוף גבינה) או בוריקיתאס די קיוז, ועוד.

בכלל הרבו לאכול מאכלי חלב בפורים וצריכת החלב עלתה עשרת מונים. בשאר ימות השנה לא נזקקו לחלב אלא לשעת מחלה. "קי טיינס כזינו אין קאזה", חולה לך בביתך? פונים היו בשאלה אל זה שראוהו הולך ואוקיה של חלב בידו.

לארוחת הצהרים הוכנו מאכלים מיוחדים, כגון "אבאס פריסקאס" (פולים ירוקים), "קארני אסאדה" (בשר צלוי), "פישקאדו פריסקו" (דג טרי) ועוד. למאכלים העריבים הללו צורפו כוסות יין משל יקבי ג'ניאו וקואינקה. המאכלים הוכנו בידי עקרות הבית מתוך שמחה ועליצות ותוך כדי עבודה פצחו בשירים פורימיים.

הדפסה
לחברת ההדפסה

גיואנדוניס אה לאס קווינאס

אזייגדו לאס גאינאס

הדפסה
לחברת ההדפסה

קאי מאק אי אגורט אי מיאינאס

אין אל דיה די פורים.

טבחים במטבח תרגולות מכינים / שמנת ויוגורט וחביתות ביום זה הפורים.
אמותינו חיבבו את אסתר המלכה ושרו שירי תהילה לכבודה. התפארו בה
על אשר עלתה לגדולה וגורמת להן אושר ושמחה דוקא בפרוס תג הפסח
שהוא להן חודש של עבודה מפרכת. "ביבה יו ביבה איל ריי, ביבה לה ריינה
די אסתר כי טנטו פלאזיר מוס דיו". כלומר, לחיי ולחיי המלך, תחי המלכה
אסתר על רוב הנחת שגמלה לנו. ואילו על זרש שפכו אמותינו חיצו לעג
למכביר וביחוד לועגות היו לבגדי החופה שלה, "לה אנשואר די זרש".
אולם גם בשעות שמחה לא יכלו אמותינו להסיח דעתן מדאגותיהן וציפו
לרחמי שמים. "מוזוטרוס טנימוס און פאדרי רחמן קי מוס אפיאדה אי אה
המן לו מאתה". היינו, אב רחמן לנו המרחם עלינו ואת המן הוא מכרית.
בשעת הסעודה שרים היו שירים לרוב שהיו נקראים "קומפלאס די פורים".
זכור לי שיר פורימי נודע שאבא היה חוזר ושר באזני הסבתא הסלוניקאית
עם הקופיה הנוצצת על ראשה, שהיתה מפוזמת עמו בלחש :

קואגדו המן סי אינבוראג'ו

אי סאלי אפ'ירה

אה סוס איזוס פריגונטו

כי פרשה אירה

לי די שירון וארא

וארא אל אברהם.

אי סו איזו אדליא

קי לו אינקולגאן אה איל איה

סי קיריש ויר ראה

אמנינה איס פורים.

אי טו זרש לה לוקה

אה טי אבלאר נו טי טוקה

אי פור טי אורדאן לה פורקה

אין לוס דיאס די פורים.

(כשהשתכר המן יצא לחצר ואת בניו שאל מה שמה של פרשת השבוע, ^{אורח'ת 1234567} דהיינו באיזו פרשה עסקינן. אמרו לו ואירא, כלומר עומדים אנו בפרשת וארא אל אברהם. ואת בנו אדליא אשר ראוי הוא לתליה. ואם רוצים אתם ראייה הרי מחר הוא יום פורים. ואת זרש המשוגעת אסור ^{אורח'ת 1234567} לך שתדברי. גם למענך הזמינו את עץ התליה ביום פורים).

בחג הפורים נטלו להן הנשים חופש מעט. הן נשאו קולן בשיר וחלקן בזמרה ^{אורח'ת 1234567} לא היה פחות מחלקם של הגברים. הללו לא ראו בכך משום התפקדות כלל. ^{אוצר החכמה} להיפך, נהנים היו לראות אותן שמחות ומשרות עליזות על החג. ^{אוצר החכמה}

הדפסה ברזולוציה מסך - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התוכנה
 ילדות בירושלים הישנה - א פרקי הוי מימים עברו (שבת ומועד) יהושע, יעקב בן חנניה גבריאל עמוד מס: 9

פורים חלף עבר ¹²³⁴⁵⁶⁷ונדמו ה"קומפלאס" והדי הצחוק של אמותינו על המן וושתי. עתה התחילו לתת את הדעת על פסח העומד על הסף. אכן, חסד עשה הקדוש ברוך הוא עמהן שקבע את הפסח חדש אחד בלבד לאחר פורים. שאילו חל פסח חדשיים או שלושה לאחר פורים כי אז היו אמותינו ¹²³⁴⁵⁶⁷עובדות ללא הרף ימים ושבועות רבים. "למצוא" עבודות "מתחת לאדמה" (די באשו די לה טיירה) לא היה הדבר קשה ביותר. מומחיות היו לכך. וכדי להצטדק בפני בני הבית שהתרעמו לפעמים היו עונות במימרה שהיה בה משום נימה של התול: "פורים פורים לנו פסח אין לה מאנו", דהיינו עודנו בשמחת פורים והפסח אחר כתלנו, הנה הוא בידינו.

לאמיתו של דבר ההכנות לקראת הפסח התחילו כבר לאחר חנוכה. אולם אז הסתפקו אמותינו ב"הרהורים ובתכניות" בלבד, וכל שעשו עשו בהצנע ¹²³⁴⁵⁶⁷שלא להעלות את חמתם של הגברים שהתרעמו על זריזותן המופרזת. ואילו ¹²³⁴⁵⁶⁷עתה, לאחר הפורים, נהגו בגלוי וביד חזקה עד כדי כך שהפכו את הגברים למיותרים בכל תחומי הבית. שלטונם חלף וכוחם פג. דחוקים לקרן זוית ולא נתנו את הדעת עליהם כלל ועיקר. התמרמרותם היתה בחינת קול ענות חלושה והעמידו פנים של כבשות תמימות ואמרו לעצמם ¹²³⁴⁵⁶⁷"כפרת עונות". רק באזני ידידיהם, אחים לצרה, התלוננו על ה"פיזגוריס די לאס מוז'יריס" (קפדנותן של הנשים). מיום ליום נעשה המצב קשה ממשוא, שכן הם הפכו לגוודים ללא "אהל ומשכן" פשוטו כמשמעו. הבית היה גסגר בפני הגברים שעל אחר שעל ומקלט מעט מצאו ב"ישיבה" בה אמרו תהילים וקראו פרקי משניות. את המאכלים הגישו בפנות שבחצר, על המדרגות. לא ערכו כל שולחן. וכשנכנסו לחדר פנימה נערו את בגדיהם מכל פרור, ניקו שפתותיהם מכל שריד של אוכל.

על כל ההטרדה הזאת משיבות היו אמותינו תשובה נצחת: הזמן

קצר והמלאכה מרובה, שאם נוציא מכלל החשבון ימי חמישי ושישי ושבתות הרי לא נותרו עד פסח אלא ימים ספורים. ולא זו בלבד: הגשמים עדיין לא פסקו כליל. גשמים הללו שכה השתוקקו להם בחורף עלולים היו ליהפך בימים אלה למטרד מדכא. הן התפללו לימי שמש צחים ובהירים למען תוכלנה להוציא לחצר את מטלטלי הבית ולנקותם. וכשירדו גשמים סמוך לפסח היו הגברים מתגרים בנשותיהם ואומרים גם מן השמיים מסייעים, שכן אפילו האויר הוכשר לפסח וכל החמץ שבחצרות והשכונה כולה נשטף והולך ואיננו.

אחיותינו, נתנו אף הן את ידיהן לקנוניה נגד הגברים. האחות הצעירה ביותר הפכה בחודש זה שליטה וכל יכולה. אבל לא בכדי, שכן מיד עם שובן מבית הספר אזור חלציהן, לבשו סיגרים, קשרו את שער ראשן, כיסוהו במטפחות ונגשו אל המלאכה.

ומה עשינו אנו הילדים בימים אלה? אמותינו ואחיותינו התנכרו לנו והתייחסו אלינו כאל בטלנים וטרדנים וגירשונו מעליהן כשם שמגרשים תרנגולים "קיש קיש אפואירה" (החוצה) אוצו רוצו מפה. ואנו היינו מצייתים בשקט ופורחים הרחק בחצר או יושבים על המדרגות.

קשים היו חיי אמותינו ואחיותינו בימים אלה ולא עלה בידיהן להתגבר על העבודה אלא בהיותן שקועות בשירה, ואמנם שרו ללא הפוגה, שרו יפה ובקולות ערבים. וקולן נשמע בחצרות ובסמטאות ואת השירה הזאת לוו שפשופה של המברשת וקלוחי המים שנשפכו על הרהיטים. בכבוד ובחיבה מסתכלים היינו במעשיהן שעה שהיו כפופות על הבלטות וממרקות אותן "קון פורג'ה, שאבון אי ארינה" (מברשת סבון וחול). צמותיהן של אחיותינו גלשו להן מתחת לשביסים ורגליהן היחפות טבלו במים. אהבה עמוקה אהבנו אותן בשעה זו ואף חמלנו עליהן. הן וכן אמותינו מחייכות היו לעברינו, שואלות למעשינו ברוך וברחמים כמת-ייסרות בלבן שאין שעתן פנויה לפנק אותנו וכאילו אומרות: הרי למענכם אנו טורחים וגמול לסבלכם תקבלו בחג הפסח המתקרב ובא עדינו, בית קי ומצוחצח.

הרף העמל הרב לא פסק הצחוק מעל פניה של אמי שתוננה בחוש הומור, מדי שנה בשנה היתה חוזרת ומספרת סיפורים מבדחים על נשים אחרות שהחמירו בהכנות לפסח, וזאת כדי להקל מעלינו את הסבל: מעשה

בחסיד סלוניקאי, היתה מספרת בחנה המיוחד, חכם בכור בנבנישטי שמו, ולו זקן גדול שירד על פי מידותיו. מיד לאחר הפורים היתה אשתו "הרוביסה" נוטלת את זקנו שעה שבעלה ישב לסעוד ומטמינתו בתוך שק של בד כדי שלא יתפזרו הפרורים עליו. בערב פסח היתה עומדת ורוחצת את זקנו הגדול היטב בסבון כדי לנקותו ולהכשירו לפסת. אני הקטן מתפתל הייתי מצחוק לשמע הסיפור ושמח בלבי שאין לי זקן. כן נהגו, לספר על אשת אחד הרבנים הגדולים שהיתה מוציאה את הצמר (לאנה) מהמזרונים ומנערת אותו היטב מחשש של חמץ. לשם כך היתה מסתגרת בחדרה ועוסקת במלאכה.

הבה אפרט מקצת מן המלאכות שהנשים היו עסוקות בהן. ראשית כל מעשה הסיווד. הסיידים היו ברובם תימנים שעלו לארץ מתימן בתקופה שקדמה למלחמת העולם הראשונה ועסקו בעבודות בנין. הם התגוררו בשכונת "סוכת שלום" הקרובה. תחילה צריך היה לזכות בסייד כמה שבועות שלפני חג הפסח בהם החזיקו שבע גשים בסייד אחד, שכן ידיהם של אלה היו מלאות עבודה בעונה זו.

וכשזכו בסייד טוב וישר היו חוששות שמא לא יעלה הסיווד יפה. ועד שלא ראו את הסייד כגון "יוסף איל ימני" בעל העין הפוזלת עומד על המפתח החצר ופחי הסייד והמברשות בזרועותיו לא האמינו כי אכן יקיים זה את הבטחתו ויבוא. וגם לאחר שבא עדיין היה חשש שיעשה "ויברח" כדי לסייד שתי דירות בעת ובעונה אחת. ומשום כך נהגו "להפקיד" את המברשות הארוכות ודליי הסייד בבתים כדי להרגיע את בעלות הבית. סוף סוף נסתיים הסיווד בכי טוב והן אמא והן הסייד מרוצים ושבעים נחת. הדירה מסודת כולה, סיד לבן על הכתלים ופס כחול רחב סביב הקירות סמוך לרצפה.

נסתיים מעשה הסיווד התחילו בניקוי הרהיטים. ומה היו הרהיטים אם לא ארגזי עץ גדולים שנקראו "קאשאס" ו"באוליס" שבהם הטמינו לבנים וכלים שונים. כן השתמשו בתיבות עץ שהגיעו מרוסיה ובתוכן פחי נפט, כדי לערוך עליהן את הספות, לבד מאלה היה ה"בורון", עם "הקאשוניס", מגירות, וכן "אלמאדיו קון איספיוזיס" (ארון עם מראות).

על הרהיטים הללו שפכו הנשים את כל זעמן וחמתן. הן מירקו ושפשפו אותם במברשות וסבון וארינה, כלומר, החול, שהובא על ידי הערביים

על גבי חמורים משפת הים של יפו ונמכר דליים דליים לבעלות הבית. עתה הגיע תור המטבח על הכלים הרבים שבו, בעיקר כלי הנחושת. כדי להשתמש בכלים אלה בפסח היה צורך "לבער מהם את החמץ" על ידי ציפויים מחדש בבדיל לבן. מלאכה זו נקראה "איסטאניאר איל קוברי" ועסקו בה בעיקר הערביים.

שבועות אחדים לפני פסח נהגו להסתובב ברחובות היהודים ובחצרות ועל גביהם שקי בד שבתוכם נשאו את כלי הנחושת שאספו מהבתים. אמא היתה משטחת לפנייהם את כלי הנחושת והם היו מעריכים את שכר העבודה. לאחר שקלא וטריא לפי דרכי המזרח כגון שהם היו נוקבים ^{אוצר החכמה} שכר פי שניים או שלושה ומתפשרים בפחות מרבע ממה שביקשו, היו מוציאים מכיס "הכומאבו" הקפטן המטונף, כמה מג'ידים לשם "ערבון". את המג'ידים הלבנים והנוצצים האלה היו שוקלים בידי אמא בעין יפה, והיא היתה מחזירה אותם להם לאחר מכן, כלומר כאשר החזירו את כלי הנחושת נקיים ונוצצים, בתוספת שכר עבודה כפי שהוסכם. אירע לפעמים שהכלים נתחלפו בטעות באלה של בעלת בית אחרת. אולם עינם של "האיסטאניאדורים" (המנקים) היתה פקוחה ואמונה וידעו להחזיר כל כלי לבעליו. מלאכה מיוחדת זו נמשכה מפורים עד פסח.

לפעמים לקחו "האיסטאניאדורים" הללו שותפים יהודים שסובבו בבתים ואספו את כלי הנחושת.

עדיין לא הזכרתי את ארון הספרים שגם הוא טעון היה ביעור חמץ. מלאכה זו אבא נטל על עצמו, ואני שמחתי לעזור על ידו, שכן אצל הספרדים היתה זו מלאכת גברים, להבדיל מרבני האשכנזים שנשיהם "השתלטו" גם על ארונות הספרים של בעליהן. אבא היה נוטל ספר, "התלמוד הבבלי" הוצאת האלמנה ראם מוילנה, התלמוד הירושלמי, משניות, ספרי שאלות ותשובות מהם בכריכות נאות ומהם בכריכות ישנות למחצה, ועוד, ספרים שחלק מהם קבל אותם מירושלם מסבי שנהג לקנות אותם מכספי מעשר ולרשום על שעריהם את המלים, "קניתי את הספר מכסף מעשר". מנער היה את האבק והעובש מהם שנצטבר עליהם ובתוכם. האשכנזים, כפי שזכור לי, נהגו אחרת. נשיהן הוציאו את הספרים לחצרות ופזרום על גבי ספסלים ארוכים כדי שהרוח תעלעל בהם במשך יום שלם ותפריח את האבק וכל לכלוך אחר מתוכם.

אח"ח 1234567

מנוחה ומרגוע מעמלן מצאו אמותינו בשעות הערב המאוחרות. עתה הסירו מעליהן את שמלות העבודה כדי להופיע בפני בעליהן כשהן מסודרות "טקאדאס" והתקינו עצמן לפרש על "המנדר", הספה, ולשתות בצוותא את ספל הקפה. כמה טעים היה באותה שעה ספל קפה שחור זה עם ה"ביסקוויט", הכער, הפריך. מעדנים ממש. בימי עבודה קשים אלה כמעט שלא בא אוכל לפיהן פרט "לגיני די לינטיג'אס", צלחת עדשים, או "גיני די אבאס אי ארוז", צלחת שעועית עם אורז, שאכלו "אינפיאס", בעמידה. ותוך כדי אכילה סוקרות היו בעיניהן את העבודות שנעשו ומתכננות את העבודות שעוד יש לעשותן מחר ומחרתיים.

אמותינו פנו לעזרה בעבודות קלות, ולא מעייפות ביותר, אל חמותיהן הזקנות שלא היו טרודות ביותר וצרכיהן מעטים.

"ג'אנום, פאסי אמניאנה פור אקי" אנא עברי מכאן מחר, הייתה אמי פונה לחמותה הסלוניקאית, זו הסבתה הנחמדה שהשפיעה עלינו רוב טובה, כדי שתעזור לנו בהכנות לפסח.

"אי יו נו טינגו פסח"? וכי לי אין פסח, היתה סבתה משיבה בשאלה. ומוסיפה, "אי יו טינגו אה פאזיר (גם לי יש מה לעשות).

"יא באסטה פריגאר (ואת המילה פריגאר היתה אמי מבטא במבטא סלוניקאי עם גימל רפויה) לאס טבלאס", מספיק לשפשף את לוחות העץ (הכוונה לתיבות העץ שסבתה הניחה בהן את כלי הבית), השיבה לה אמא במקצת אירוניה ונימה של קינטור. ידועה היתה סבתי בנקיונה המופרז.

עתה דומני, שלמה המלאכה, שכן ה"מנדיריס", ספות העץ כבר היו סדורות ומכסה לבן פרוש עליהן. מעתה אסורה שבעתיים הגישה לכל מקום בבית שניכר בו שהוכשר לפסח.

ב.

מבין כל חדשי השנה היה חודש זה שבין פורים לפסח הקשה ביותר לועד העדה הספרדית בירושלים. לאחר פורים מתאספים היו חברי הועד כמעט מדי יום ביומו כדי לטכס עצה כיצד לספק מצות לעניי העיר. כפי שנאמר בחוברת שיצאה לאור בשנת תרס"א על ידי הועד, "לעיה"ק ירושלים

יתאספו המונים המונים מערי סוריה ותימן פרס ותורכיה וכו' ואך לפתח בית ועדנו רובצים ודורשים עזר בצר להם להשביע רעבונם. בעת על עפעפיהם ילין צל מות להצילם מפח יקוש, אותם ואת נשיהם ואת עולליהם האומללים".

לח"ח 1234567

הועד שכן בבנין התלמוד תורה והחדר ששימש משרד קראו "לה אודה". בחדר זה, ישבו חברי הועד על המדוכה כיצד לגייס כמה מאות גפוליונים לקניית קמח לאפיית מצות, תפוחי אדמה ויין לשם חלוקת רוטל מצה לכל נצרך ובקבוק יין. בחודש זה ציפו לכספים שצריכים היו להגיע מהשליחים שבמערב הפנימי או ממערב החיצון, מהודו, בוכארה ומערביסטאן, שכן לא עניי ירושלים בלבד חיכו למנת המצות אלא גם הרבנים שנהגו לקבל את מענק החג "תפארת לישראל", וחכמי התלמוד תורה של הספרדים, חברי בתי הדין, סופרי הועד, שמשים, החכם באשי, הקוואס של הרב הראשי ועוד, את משכורתם שלא שולמה להם במשך חדשים מספר.

אכן לעתים רחוקות נתרשו נסים. אגדות התהלכו בקרב בני העדה על נדיבים נסתרים אשר הופיעו ונגלו בשעת צרה ומצוקה והצילו את העדה מרעב, ביניהם נדיבים ואורחים שבאו לחוג את הפסח בירושלים. משלחת של רבנים נציגי ועד העדה, ערכו ביקורים בבתי גבירים ושאר נכבדים. הם נהגו לשכור עגלה ונשאו אתם מכתב הערוך בשפה עברית מליצית בצירוף תרגום אנגלי או צרפתי רצוף דברים קורעים לב על מצוקתם של בני העדה. בשולי המכתבים הבריקו החותמות העגולים שבתוכם התנוססו באותיות זעירות בעברית ערבית וצרפתית שמותיהם של "הקאים מקאם חכם באשי" נשיא העדה ובצד כל אלה חתימותיהם המסולסלות של אבות בתי דין בראשן התואר "הצעיר" או "ע"ה" ובסופן ס"ט לאמור "ספרדי טהור" או "סיפא טובה" או "סימן טוב" (גירסאות המשמשות נושא לעיונים בין חוקרינו).

גדולי הרבנים עסקו באיסוף חיטי דפסתא שלא על מנת לקבל פרס. הם סובבו מחנות לחנות ומבית לבית ופנו אל התושבים בהכרת ערך המעשה שהם עושים ועם זאת בחן ובנועם שאפין אותם. אולם לא רב היה מספר הסוחרים שיכלו לתרום כפי שהיו רוצים. בדו"ח של הועד משנת תרנ"א אנו קוראים: "לא יכלנו להעמיס על תושבי עיקו"ח, עתה אחרת דברנו אתכם. אך לא נוכל עוד העמס עליהם כי סוחריה מועטים

אוצר החכמה

ומרביתם לא על נקלה תשיג ידם להביא טרף לביתם". אל הרבנים נלוו לפעמים נכבדי העדה וסוחריה וביחוד הסוחר מאיר גאני.

זקני ירושלים מספרים כי באחת השנים בתקופת כהונתו של הראשון לציון מאיר פניז'ל (המרפ"א) לא נאותו האופים למסור את המצות לידי הכולל עד אשר יסלקו את חובם. ימי הפסח קרבו ובאו ובידי הרב לא נמצא הסכום הדרוש. הרב הישיש פנה לתפילה ובקשה. הסתגר בחדרו וציווה על שמשו חכם יצחק טאג'יר לא לתת לאיש להכנס אליו. חבריו הרבנים ישבו בחדר סמוך אמרו תהילים וקראו בקול נכאים את הקינה של חשעה באב "על נהרות בבל". בעוד הכל מתאבלים הופיע אדם לבוש בגדים ארופים, משקפי זהב על עיניו, וביקש שיתנוהו לראות את הרב. השמש הציץ דרך חור המנעול וראה את הרב הישיש חגור שק, אפר על ראשו, ומפיל תחינתו לפני האל. השמש לא נתן לאורח להיכנס. אז שלף האיש פנקס מכיסו ונתן בידי השמש המחאה על סך מאתיים נפוליונים ונעלם. השמש פרץ בשמחה לחדרו של הרב ומסר לו את ההמחאה. החוב לאופים סולק ולרבנים חילקו באותה שנה פעמיים "תפארת לישראל", ואילו שמו של הנדיב נשאר סוד עד היום הזה.

הועד נהג למסור בקבלנות את קניית החטים, ניפויים וטחינתם, כעין מכרו. בכל שנה זכה במכרו קבלן אחר. בין אלה שזכו במכרוים בשנים שקדמו למלחמת העולם הראשונה ראוי להזכיר את סימן טוב אדוני, יוסף ברזאני, חכם אברהם בצראוי, ובני משפחת פרנס.

סיפר לי פעם ח'אוג'ה יוסף ברזאני. "פעם עשינו שותפות, אביך, חכם יוסף מרדכי לוי, ואנכי. קנינו חטים והבאנו אותם לחדר האוכל המרווח של בית חינוך יתומים בו ישבו "מוגדאדיראס", נשים פרסיות ותימניות שהיו מבררות את החיטה בתוך מגשי נחושת גדולים עגולים ומוציאים מתוכם החצץ ושאר דברי פסולת. ובאותה שנה הרוחנו שלושתנו כמה נפוליונים".

המצות שנאפו באותם הימים היו "פוסטימאס" — הוסיף מר ברזאני — דהיינו לא מהוקצעות לא נאות אף קשות לאכילה. מה עשיתי הלכתי והזמנתי "מאקינה די מצות די לוס אישכינאזיס" דהיינו מכונה של מצות של האשכנזים שהבצק היה עובר בין שני גלגלים והמצה היתה עדינה יותר ודומה למצה שהוכנה על ידי האשכנזים.

אפיית המצות נמסרה למספר האופים שבירושלים. כל אופה קיבל עליו להכין כך וכך קנטארים של מצה, וזאת כדי לתת "פרנסה" למספר רב יותר של אופים.

בעלי התנור ב"עארה", רחוב היהודים היו האופים האחים שחאדה, יקו (יעקב) אל קיקי, דאווידיה, תנורם היה במידאן, האופה מימאראן תנורו נמצא "אה לה קנטרה די לוס קראים", ברובע הקראים, ותנורו של צדוק מזרחי רחוק יותר "בחמאם איל עין" שברובע המוסלמי. בשבועות האחרונים שלפני הפסח אפו מצות ארבעה ימים בשבוע ואילו את הלחם אפו ביום חמישי ושישי. אולם היו תנורים שלא אפו לחם מפורים ועד פסח. תנורים אלו אפו את המצות של ועד העדה הספרדית.

היו גם בעלי בתים שהכינו בעצמם את המצות. מספר בנו של אליהו אירמוזה שאביו היה הולך לאחד התנורים ומכין את המצות במו ידיו. כדי לפקח על הכשרות באותם תנורים שאפו בהם את המצות בלילות מינה ועד העדה משגיח מיוחד שהיה מקפיד על ניקוי "הבלטות", רצפות האבן, מכל שריד או חשש של חמץ. חדר התנור היה מתמלא נשים וגברים שהיו לשים את העיסה "אמאסאר אי אפיניאר" עד שהפכה קשה ביותר כדי שלא תדבק בבלטה שאז לא היתה המצה כשרה. דודי משה קואינקה היה אחד המשגיחים האלה והוא היה מספר כי העבודה היתה קשה ומפרכת והעובדים שפכו את לבם בשיר לפעמים הרטיבו את גרונם בכוסית עראק.

גם לאחר שהביאו לירושלים את "המצה פראנקה" מצה ארופית, העדיפו רבים לאכול מהמצה הטעימה שנאפתה בתנורי העיר העתיקה של ירושלים, שקראו לה "מצה די פליג'ה". (מצה העשויה במערוך).

כזאת היתה סדר חלוקת המצות. כל נצרך קיבל פתק למצה "תזכריקו" (כרטיס) וניגש לאחד התנורים לקבל את מנתו. היו שקיבלו את מנת המצות בחצר ריקה שעמדה מול בית החולים "משגב לדך". חצר זו שימשה בדרך כלל לחלוקת מצרכי אוכל ובגדים ישנים לעניים.

ומי לא היה עני בקרב העדה הספרדית בירושלים? כולם היו עניים וכולם נזקקו לרוטל מצה. אך בין העניים היו גם בעלי זרוע, אנשים תוקפנים ועזי פנים שביימו הפגנות סוערות ו"שפכו את דמם" של רבנינו. כנגד "בריונים" אלה, כפי שכינום, לא נמצאה כל עצה ותושיה.

ג.

תגרי חברון המוסלמים הביאו בימים אלה למכירה בירושלים כדי חרס גדולים למים "טינאו'אס", וקדרות חרס לבשול שנועדו לבוא במקומם של כלי החמץ. מספרים על אבושדיד, איש חברון, זה הגבר יפה התואר והתמיד, שנהג ללכת לחברון ולחזור לירושלים ברגל על מנת להביא תרנגולות, וגבינה בשר ויין לכמה מידידיו ומכיריו בירושלים לכבוד חג הפסח.* באחד מימי ניסן כשהלך ברגל כדרכו מחברון לירושלים פגש במוסלמי איש חברון שנהג בחמור טעון כדי חרס למכירה בירושלים. וכדי לזרז את חמורו היה מצעק ואומר: אמשי יא יהודי (הזדרו יהודי), אבושדיד יהודי גא היה ודברי הנבלה של בעל החמור העלו את חמתו. מה עשה התקרב אל און החמור ועשה עצמו כאילו הוא לוחש לו דבר, ותוך כדי לחישה הטיל מאפר הסיגרה שבידו אל תוך תנוך אזנו. החמור התחיל להשתולל ושביר את כדי החרס שנשא על גבו. בהגיע המוסלמי לירושלים התאונן על אבושדיד בפני קצין המשטרה אמין אפנדי. "אדוני הקצין, אמר המוסלמי, אינני יודע מה לחש היהודי על אזנו של החמור, אבל עובדה היא כי לאחר הלחישה התחיל החמור להשתולל ושביר את כדי החרס". הקצין פנה אל אבושדיד ושאל: מה לחשת על און החמור? אבושדיד השיב לו: אדוני הקצין, היה זה יום שישי וכידוע לך מזדרזים אנו היהודים ביום זה לסיום עיסוקנו כדי לקבל את פני השבת. לאחר ששמעתי את בעל החמור הקורא לחמורו "יא יהודי", ניגשתי אליו ואמרתי לו הן יודע אתה שעוד מעט ערב שבת ועליך להזדרז. החמור הזדרז והתחיל לרוץ וגרם לשבירת כדי החרס. מה פשעי ומה חטאתי? חייך הקצין ופיטר את היהודי בלא עונש.

סמוך לחג הפסח נהגו מאיר חפץ, אליהו אירמוזה ואוואדיש ללכת לכפרים הערבים שבסביבת ירושלים כדי להכין גבינה, שכן בעונה זו היה החלב מצוי בשפע. את הגבינה שמרו בפחים שמלאו אותם ב"סאלאמורה" (מי מלח).

* במאורעות תרפ"ט הצליח אבושדיד לגבור על שני פורעים והרגם. אולם לאחר מכן הוכרע בידי קבוצה גדולה של ערבים. בגיו ונכדיו פוזרים היו ברחבי הארץ. אחד מאלה, יהודה אבושדיד, מהעובדים הבכירים והותיקים של בנק לאומי לישראל.

בתקופה שבין פורים לפסח הרבינו לאכול גבינה מלוחה עם ביצים מטוגנות ובצלים טריים. זה היה אחד המאכלים החביבים שאמותינו שהיו טרודות בעבודה, הכינו ללא יגיעה רבה.

בערב פסח קנינו בשוק כמויות גדולות של ביצים, שאותן נהגו אמותינו לרחוץ "בליפה אי שאבון", מחשש חמץ. את הביצים הביאו ערביי הכפרים שבסביבות חברון "בסחארות" תיבות עץ מלאות קש. בוררים היינו את הביצים תוך כפיפת גוף והמוכר היה מקרב כל ביצה לעיניו בודקה באור ומונה אותן בשירה, אחת ואחת אחת ושתיים וכו'.

בהיותינו בשוק הגדול שבעיר העתיקה נהגנו לסור אל חנות היין של טפרברג שעמדה ברחוב חב"ד. אהבתי להכנס לחנות יין זו שבעליה היה יהודי נעים הליכות, דיבורו בנחת ופניו מאירים תמיד שלא כשאר המוזגים שפניהם היו זעומים ורוטנים. טפרברג המוזג שהיה בר-אורין ויודע תורה, היה מכבד תלמידי חכמים. מדבר היה עברית צחה, ומלווה אותנו בברכות התג המסורתית.

מחנותו נשאתי את "הבוקאל", זו הצנצנת הגדולה שהכילה רוטל יין לארבע כוסות, ובקבוק קטן של שכר. סיימנו את קניית צרכינו ופנינו לעבר שער יפו. פה עמדה שורה ארוכה של עגלות שציפו לנוסעים. בערב חג לא עמדו הסוסים בטלים כשהם סועדים את לבם מתוך שקי אוכל שהיו העגלונים קושרים מסביב ראשיהם. אף הסוסים "עבדו קשה" בערבי חגים ושבתות. בכל ימות השבוע היינו רואים את העגלונים יושבים בתוך העגלות משוחחים ביניהם כשעל צואריהם של הסוסים קשורים שקי התבן ואוכלים בשלוה ונחת.

העגלונים צעקו "אריבה" כלומר למעלה, והכונה לשכונת מחנה יהודה, ואחרים קוראים "מיו שורים" כלומר מאה שערים. הנוסעים עלו על העגלות הם וצרורותיהם כשהם צפופים ודחוקים. אני בחרתי לשבת ליד מושב העגלון שכן לפעמים, אם היה העגלון נוח לבריות ומחבב ילדים, היה נותן לי להחזיק במושכות של הסוסים או בשוט ולסייע לו בקריאות "דיו דיו".

בין פורים לפסח הופיע בשוק הסוכר הכשר שהגיע ממצרים. קונסים עטופים גייר כחול, שהיו תלויים להם בפתחי החנויות. קונסים אלה בישרו את בוא החג. את הקונסים הללו היו אמותינו כותשים במכתשי הנחושת כדי להפוך אותו לדקיק. אולם רבנינו לא נתנו אימון רב בכשרותם על אף

תעודות ההכשר שהיו דבוקות על גביהם. התענו והתאפקו ולא טעמו סוכר זה, העדיפו להמתיק את הקפה בתמרים יבשים שמצצו בפייהם.

ימים אחדים לפני הפסח היה אבא פונה לאמי ומבקש ממנה "אונה סבאנה" (סדין לבן). ידענו כי המצה עלולה לבוא היום הביתה, ואכן בשעות הערב הובאה המצה כשהיא עטופה בסדין לבן או נחונה בתוך סלי קש גדולים. מצה זו מקודשת ונערצה היתה עלינו שכן בשאר ימות השנה לא ראינו אותה כלל בעינינו. המצות היו עגולות ותפוחות מכוסות "פושקאס פריטאס", אבעבועות שחורות, כלומר מיני כוויות. אמותינו נוטלות היו את המצות וטומנות אותן מיד לתוך ה"קאשאס" או ה"באוליס" (תיבות העץ) כדי שלא תיגע בהן יד. אנו הילדים אורבים היינו בשעת העברת המצות מהסדין אל תוך התיבות כדי לזכות בפרור או חתיכה שנשמטה מתוך הסדין. היינו חוטפים ושמים בפינו.

יום לפני החג כשנסתיימו כמעט עבודות הבית, הגיע תורינו, כלומר הגברים, מבוגרים וקטנים, להוריד את כלי הפסח ממקומם שבעלית הגג ("אבאשאר לה לוסה"). שמחנו לשוב ולהיפגש עם אותן צלחות המקושטות בציורים וכוסות הדורות, מזלגות וכפות בעלי ניצבי שנהב או עצם, ושאר כלי מטבח נוצצים. בזהירות רבה הורדנו אותם והעברנו הכל אל המטבח המבריק בנקיונו. כלים יפים ופשוטים אלה מילאו לב הכל שמחה ואושר. ואילו אנו הילדים דימינו לראות בהם כלים יקרים ומפוארים שהוצאנום ממערת פלאים.

שלמה המלאכה עתה לא נותר לנו אלא לעסוק בביעור חמץ, בהכנת החרוסת, ובאפית השמורה, אלה היו עבודות גברים ממש.

אח"ח 1234567

את הכרת ערכו של חג הפסח, השונה משאר כל חגי השנה, הרגשנו עוד בערב כל חמירא. בשעת בין הערביים הטמינה אמא צרורות קטנים ובתוכם פרוסות לחם ועירות עטופות נייר בפינות שונות של הבית, פינות נעלמות כביכול. לאחר שחזר אבא מתפילת ערבית בבית הכנסת, גטל בידו גר והתחיל לאסוף את הצרורות כביכול היה מחפש, אולם למעשה ניחש וידע את מקומות הסתר, שכן אמא צעדה אחריו. זה היה המעשה האחרון לבדיקת חמץ בבית, סמל לביעור חמץ.

אוצר חכמות

באותה שעה נגררנו אנו הילדים אחרי אבא, מתכופפים מתחת למיטות, מתחת לארונות ולשידות והגענו עד לאותם מקומות שמוזה ימים נאסר עלינו לגשת אליהם. ברגעים אלה חוגגים היינו את נצחוננו. אחיותינו עמדו מן הצד אך השגיחו עלינו בשבע עינים פן נעשה מעשה קונדס ונטמין בהסתר דבר חמץ מתחת לאיזה ארון. אולם פחדן היה פחד שוא, שכן הורינו ידעו בדיוק את מספר פרוסות הלחם, שהונחו בפינות הבית.

למחרת השכמנו קום. עוד רבה היתה המלאכה לפנינו. אני הלכתי עם אבא לבית הכנסת. לאחר התפילה העמידו בחצר שולחנות ארוכים עליהם היו ערוכים מיני מאכל ומשקה כגון לחם טרי, האחרון שנאפה עם שחר, גבינה, סרדינים, ביצים קשות, מיני מאפה, לעקעך, תמרים, זיתים, בצלים ירוקים וכן יי"ש. כל זה נועד לסעודה שנקראה סעודת-בכורות. לפי הדין חייבים היו הבכורות לצום בערב פסח, מעין מתן הודיה לאלהים על שהפלה אותם לטובה מבכורות מצרים. אולם אלה הבכורות המשתתפים בסעודת מצווה פטורים היו מהצום. אבות שבניהם או בנותיהם עדיין יונקי שדיים, חייבים היו בצום במקום עולליהם. ואם טעמו אפילו כזית מסעודת הבכורות אף הם היו פטורים מן הצום. אמי וכן אחותי בכורות היו ומכיוון שלא השתתפו

בסעודה הבאתי אני להן פרוסת עוגה או תמר. כשהייתי מגיש לאחותי הבכירה את הכזית מסעודת המצווה מוסיף הייתי ואומר: "התכבדי בכורה לה בובה", כלומר בכורה הטפשה, שכן סברה היתה נפוצה בקרב עדות המזרח שכל בכור או בכורה בחזקת טפשים הם, וזאת על סמך הפסוק "כל בכור בהמה".

כמובן שקדמה לסעודה זו סיומה של מסכת שאבא היה מסיימה בערב פסח. כן נהג אבא לסיים ביום הולדתי את הדף האחרון של המסכת שהיה קורא אתי בכל ימות השנה. נדר נדר אבי, לאחר שנפטרו כמה בנים לפני, לקרוא מדי שנה בשנה מסכת אחת ולסיימה בערב יום הולדתי.

שאר בני הבית אכלו את סעודת הבוקר בחצר. לאחר מכן סרות היו אלינו פלחיות מכפרי הסביבה ואוספות לתוך סליהן את שיירי הלחם החמץ, וכדי שלא לקבל לחם חסד נתנו לנו תמורתו מלוא חפניים שקדים ירוקים ובצלים לחים.

בערב פסח וכמו כן בערבי שאר החגים, נהגנו ללכת לבית המרחץ. שניים היו בתי המרחץ הידועים. "חמאם אל עין" שבעיר העתיקה סמוך למסגד עומר, ו"חמאם סיתנא מרים" שבשער החומה המזרחית. אלו היו ההודמנויות היחידות שבהן נהגינו מרחיצה במים חמים בשפע ומשפשוף הגוף שנעשה בידי אנשי בית המרחץ הערביים. אלה העבירו על גופינו מטלית קשה, שהוציאה מגופנו אטריות של זיעה. ביקור אחד בבית המרחץ בערב פסח, זוכר אני עד היום. אבא לקחני עמו אל "חמאם סיתנא מרים". בצעדים קטנים ונחפזים נגררתי אחריו, עמו ועם הרב יוסף מרדכי הלוי וח'אוג'ה יוסף ברזאני ובידי "הבוגו די בניו" כלומר חבילה שהכילה את הלבנים.

ביום זה דהיינו בערב החג, הוטלה עלי השליחות ללכת אל ביתו של מר יוסף ברזאני, שהתגורר בשכונת "אבו אל בצל". מטרת שליחותי היתה לקבל ממנו קמח להכנת מצה שמורה. ממלא היה מר ברזאני את שק הבד הקטן והלבן קמח ומלווה אותי בדברים: "דילי אה טו פאדרי קאדה אניו מיז'וראדו", אמור לאביך שיזכה לשנים רבות. כך היה מנהגו של מר ברזאני לחלק למספר תלמידי חכמים שנמנו בין ידידיו קמח למצה שמורה.

בשעות שלאחר הצהרים היה אבא הולך לתנור שבקרבת מקום כדי להכין את השמורה. בתנור נאספו באותה שעה כמה רבגים. מראה התנור שונה

היה משאר כל הימים. קדרות החמין, המגשים, טבלות הלחם וכו' נעלמו ממנו וכל כולו צח ומצוחצח. הרבנים פשטו מעליהם את איצטלאותיהם וכן הסירו מעל ראשיהם את מצנפות המשי השחורות, ונשארו רק עם "האנטריי" ¹²³⁴⁵⁶⁷ ו"הקפיטנה", מעיל שחור קצר שהגיע עד למתניהם, ו"הטאקאיקה" שחבשו על ראשם. הם עמדו כפופים, שרווליהם מקופלים מעל לזרועותיהם ובידיהם הענוגות הרוזות והחיוורות, לשים היו את הבצק שנועד לשמורה. תוך כדי העבודה היו הרבנים פוצחים בשיר הלל כמקובל. אנו ילדים הסתכלנו עליהם בתמהון. הכיצד? אבא וחבריו הרבנים הפכו להיות אופים! הבצק היה קשה כאבן והם התאמצו בכל כחם לרככו, כדי שהשמורות תהיינה טעימות וקלות לעיכול. בערב בשעת הסעודה, כשהיינו טועמים מהשמורה, מספר היה אבא כי עמל קשה עד אשר הוציא מתחת ידיו שמורה טובה והשמורה איננה "קוירגוס" (דהיינו קשה כקרני פרה), אלא שמורה שניתן לכרוך אותה בחרוסת ולאכלה בלי חשש של קלקול קיבה.

יצאו השמורות מהתנור כשהן מסומנות בסימנים מיוחדים על ידי המזלג, כדי להבחין בין השמורה העליונה האמצעית והאפיקומן, ובעודן חמות עטפו אותן במטפחות לבנות ונשאו אותן תחת בית השחי הביתה. לאופים העניקו שכרם בעין יפה ונפרדו אלה מאלה בברכת "תזכו לשנים רבות".

אולם, חרף המאמץ הרב, לא תמיד עלו השמורות יפה. כמה התענו הורינו וסבינו בלעסם את השמורה העבה, עד תומה כפי הדין. זוכר אני את אבא כשהוא מסב בכסאו ושיניו התותבות לועסות ולועסות בלי הפוגה ואינו מוציא הגה מפיו. תוך כדי לעיסה, היה שם אצבעו לפיו כדי לרמוז לנו שלא נדבר ונאכל את השמורה עד גמירה. אמי, נכדת הרב יצחק פראג, הרב האשכנזי "שהסתפרד", שני אחיה היו רוקחים ואחיה השלישי רופא. כיון שכך הרי היתה בקיאה בחכמת הרפואה. היא עמדה וטענה, בהומור כמובן, כי אכילת מנות גדולות של השמורה יש בה כדי להזיק לגוף. שכן קשה היא ללעיסה. אף סבתי לעסה את השמורה בחניכיה והשתדלה לקיים את המצווה כדין וכהלכה.

לפעמים אירע כי אכן נתקעו "הבוקאדוס" (פרוסות השמורה) "אה לה בוקה דיל קוראסון" (בשער הלב) וגרמו מיחושים להורינו בשעות הלילה המאוחרות. מספרים כי פעמים רבות הרגיש הצדיק החסיד רבי יצחק באדהב, תושב שכונת מונטיפיורי הישנה, כאבים מחמת "הבוקאדוס" שאכל ושכנות